

**ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ
СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНИМИ ВІДНОСНИМИ
(ОЗНАЧАЛЬНИМИ) В ДІАЛОЗІ ПЛАТОНА "КРИТОН"
ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕДАЧІ В ПЕРЕКЛАДАХ НОВОГРЕЦЬКОЮ
ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ**

©Парашак К.Д., 2001

Для теоретичного мовознавства на сучасному етапі його розвитку характерний постійно зростаючий інтерес до комплексу проблем, пов'язаних зі співставним аналізом мов. При цьому в центрі уваги опиняються питання співставного аналізу як споріднених, так і неспоріднених мов на різних рівнях мови.

Діалог Платона "Критон" завдяки існуванню його перекладів на новогрецьку та українську мову є тим благодатним матеріалом, який дозволив здійснити співставне дослідження трьох мов на одному з рівнів мови – рівні гіпотаксису, оскільки текст діалога рясніє від великої кількості різних типів підрядних речень з властивою їм формально-граматичною структурою, зокрема відносно-означальних, та встановити як структурні подібності, так і структурні розбіжності конституційних одиниць як прояв своєї мовної картини світу в кожній з аналізованих мов.

The modern époque of the development of the theoretical linguistics is characterized by constant interest concerning a complex of problems dealing with the lingvo contrastive analysis. The question that appears in the centre of attention in this process concerns analysis of the similar and non-similar languages on the different language levels.

Plato's dialogue "The Kriton" owing to its Modern Greek and Ukrainian translations is a magnificent material, which enables us to perform a contrastive research of the tree languages (ancient Greek, modern Greek and Ukrainian) on one of the language levels – on the level of hypo taxis; since the text of the dialogue is saturated with different types of the subordinate clauses with their characteristic formal-grammatical structures, and relative sentences in particular, and to trace as structural similarities as structural dissimilarities of the constitutional units as a reflection of the characteristic language picture of the world in each of the analyzed languages.

З 50-х р. ХХ ст. інтенсивно розвивається контрастивна лінгвістика, метою якої є співставне вивчення двох, рідше декількох мов для виявлення їх подібностей та відмінностей на всіх рівнях мовної структури [1].

В основі контрастивної лінгвістики лежить співставний метод – дослідження та опис мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою прояснення її специфічності (системної ідіоматичності). Співставний метод спрямований в першу чергу на виявлення відмінностей між двома мовами, що порівнюються, тому він називається також контрастивним [2].

Але вивчення наслідків мовних контактів між народами знову стало особливо актуальним в наші дні через більше зацікавлення ідеєю В. Гумбольдта про наявність в кожній мові "своєї мовної картини світу" [3]. Тому дане дослідження, об'єктом якого є синтаксичний паралелізм у структурі гіпотаксису споріднених і неспоріднених мов (давньогрецької, новогрецької, української), належить саме до цього напряму мовознавчих досліджень.

Оскільки співставні дослідження трьох мов на синтаксичному рівні здійснювались досить рідко, то подібне дослідження уявляється актуальним. Зокрема в статті ставиться завдання дослідити особливості складнопідрядних речень з підрядними означальними в творчості Платона як одного з головних представників художньої прози класичного періоду на матеріалі діалогу “Критон”. Розглянуто особливості перекладу цього діалогу українською мовою, автором якого є Юрій Мушак і який вийшов в світ у 1995 році, а також перекладу на кафаревусу, який був здійснений в 1879 році Панайотісом Купіторісом, проаналізовано та виявлено подібності та розбіжності в передачі українською та новогрецькою мовами давньогрецьких підрядних відносних речень на формально-граматичному та семантичному рівнях.

Як зазначає О.Лосєв [4], стан традиційного вчення про підрядне речення на матеріалах давньогрецької мови не можна вважати задовільним, тому що сполучники, які вводять підрядні речення (основна ознака підрядності), здатні змінюватись як семантично, так і історично. В багатьох грецьких сполучниках ще відчувається їх займенникове або прислівникове походження, і часто важко буває встановити, де сурядність, де підрядність.

Отже, саму підрядність слід розглядати як категорію, яка лише встановлюється, мінливу і в історичному, і в систематичному плані. Це дає змогу зрозуміти різноманітність модусів в підрядних реченнях, яка пояснюється тим, що модальність має різне значення та різне живання залежно від змісту самого підрядного речення.

Важливою особливістю грецького синтаксису є різний ступінь підрядності. Якщо не спиратися лише на формально-граматичне вираження, то часто в грецькій мові два або кілька незалежних речень, які пов'язуються між собою безсполучниково, знаходяться у внутрішній підрядності. Часто буває, що речення, яке формально є підрядним, за змістом є головним або кілька сурядних речень по суті не є незалежними, одне з них є яскраво вираженим підрядним і тоді сурядний сполучник, який їх з'єднував, має значення підрядності. [5].

Отже, головною особливістю грецького підрядного речення, яка так суттєво контрастує з латинською мовою, є те, що у грецькій мові взагалі досить слабо розрізняються підрядне і головне речення.

Людська думка не відразу і не назавжди виробила в мові всі необхідні категорії. Спочатку мова знає тільки незалежні речення, але і саме незалежне речення формується не відразу. Але навіть коли вже існує чітко виражене речення, мова довгий час ще не виражає граматично залежності одного речення від іншого. Але ця залежність сама по собі виникає з відбиття об'єктивної залежності самих речей і об'єктивних зв'язків самої дійсності, яка віддзеркалюється в мові. Грецька мова знаходилась якраз на тому ступені мовного розвитку, коли залежність підрядного речення від головного майже ніяк не виражається.

Існує класифікація підрядних речень, яка заснована на принципі розповсюдженої заміни окремих членів незалежного речення [6, 7]. Тому всі підрядні речення можна було б поділити на субстантивні, відносні та обставинні, залежно від того, чи замінюють вони собою підмет або додаток, або обставинне слово, або означення. Підрядного речення, яке заміняло б присудок, не існує, оскільки речення, яке є розповсюдженою заміною присудка – це незалежне речення. [8]. Подібний підхід спостерігаємо і у вивченні новогрецької мови, напр. в роботі Кіріакопулоса [9].

Крім цієї формально-граматичної характеристики, існують деякі інші. Ф.Лосєв пропонує предметну, смислову характеристику підрядних речень, згідно з якою він поділяє підрядні речення на дві групи:

а) неперехідні, які залежать від головного речення як формально-граматично, так і реально (всі субстантивні речення, а також фінальні);

б) перехідні, які залежать від своїх головних речень формально-граматично, але не залежать від них реально, предметно і за суттю (відносні речення, обставинні часу, місця, способу дії та порівняльні, причини, умови, допуску, наслідку).

Весь грецький синтаксис складнопідрядного речення ґрунтується на чотирьох законах [4]:

1. Закон незалежності, згідно з яким модуси підрядних речень ставляться поза всякою формальною залежністю від відповідних головних речень і тільки залежно від об'єктивної ситуації, яку має на увазі мовець.

2. Закон залежності, за яким формально-граматична залежність підрядного речення від головного може проводитись – але це зовсім не обов'язково – тільки в тому єдиному вигляді, що від історичного часу керуючого дієслова головного речення може залежати гіпотетичний або потенційний оптатив підрядного речення.

3. Закон типів, при якому модуси будь-якого перехідного підрядного речення залежать тільки від типу даного речення.

4. Закон регулювання, за яким модуси будь-якого неперехідного підрядного речення залежать тільки від загальної семантики керуючого дієслова і функції безмежно різноманітного ступеня його семантичної напруги.

Відносно вживаних у них способів підрядні речення частково наслідують головні речення, частково підпорядковуються особливим правилам [10]. Крім цього, у давньогрецькій мові не було чітко визначеної послідовності часів, як у латинській. Однак вживання історичного часу в головному реченні могло в деяких випадках впливати на вибір способу в підрядному реченні.

У новогрецькій мові, як і в давньогрецькій, підрядні речення відносно головного бувають трьох видів [9,11]:

- 1 – прислівникові (давньогрецькі обставинні)
- 2 – прикметникові (давньогрецькі відносні)
- 3 – іменникові (давньогрецькі субстантивні).

Як і в грецькій мові, в українській кожне підрядне речення відносно головного займає місце якогось простого члена головного речення - підмета, присудка, додатка, означення чи будь-якої обставини. При цьому можливості вираження певних значень, зокрема обставинних, за допомогою підрядних речень виявляються набагато більшими, ніж за допомогою простих членів речення. Отже, складнопідрядне речення загалом є фактично лише спеціальним різновидом загальної категорії речення, в якому роль окремого члена виконує підрядне речення [12].

З огляду на виразну співвідносність різних підрядних речень з відповідними членами речень усі підрядні речення поділяються на типи підрядних підметових, присудкових, додаткових, означальних і різних обставинних.

У даному дослідженні формально-граматичні особливості складнопідрядних речень з підрядними відносними (означальними) розглядаються згідно з класифікацією німецької школи (R. Kühner – В. Gerth – Brugmann, Stahl, Schwyzer – Debrunner), а семантичні особливості згідно із смисловою характеристикою підрядних речень акад. Лосєва.

Назву "відносні" ці підрядні речення отримали за формальною ознакою: вони приєднуються до головного за допомогою відносних займенників та прислівників. Інша назва цих підрядних – "означальні", за семантикою і синтаксичною роллю даних означальних в підрядному реченні [13].

Е. Бенвеніст визначає відносне речення взагалі як підрядне речення, яке прикріплюється за допомогою займенників до попереднього члена.

У підрядних відносних (означальних) можливим є використання різних способів дієслова – індикатива, кон'юнктива та оптатива. Як правило, використання двох останніх свідчить про наявність в підрядному реченні, крім головного, означального значення, ще й супутнього смислового відтінку. Підрядне може вказувати на мету, причину, умову основної дії або на можливий її наслідок. Слід вказати також, що неіндикативні форми,

вказуючи на присутність відповідних смислових відтінків, не несуть однак необхідної конкретизуючої інформації.

Можливо, ця обставина стала основою для зауваження І.М. Тронського: "Справа не в значенні "відтінку" ... а в тому, що він взагалі присутній, що перед нами не звичайне означальне речення, не голий факт, а деякий додатковий, більш глибокий, більш інтимний зв'язок речей".

Вже в індоєвропейській прамові для утворення відносних речень існував займенник *ios ia iod* = гр. ὅς/ἡ (єгип. *uas ya uad*, фрїг. *ioj (ni)*) "який". Субординуюче вживання відповідних прислівникових відмінків та прикметникових і прислівникових похідних слів (οἱ "де", οἴ "куди, як", ὅ "тому що, що", ἄσῳ, >wј "так довго, як", οἴοј "який" (за якістю), ὀσοј "який" (за кількістю) повертає частково у часи до відокремлення мов; вони належать або (як всі форми від ὀј) до окремої частини головного речення, або (як частіше ὄб, ρ) до цілого змісту головного речення (як ὀј). ὀј був раніше тільки іменниковим; тільки через включення відносних слів у відносні речення ὀј став вживатись також прикметниково (Schwyzer-Debrunner, 1950, с. 640).

Згідно з нормативними граматиками, підрядні відносні (означальні) речення вводяться в давньогрецькій мові відносними займенниками та прислівниками [6,7,14].

Прості займенники: ὀј, ὀσοј, οἴοј, ὀσπερ "який" та ін. і прислівники: οἱ, οἴ (де), ὄθεν, ὀθεν (звідки), οἴ (куди), ἄј (як), ἴ (куди, де, як) та ін. вживаються, коли визначається назва одиничного предмету (місця, способу дії), а іноді і цілого класу предметів (місць, способів дії); складні займенники: ὀstij, ἔρδσοј, ἔρο...οј та ін. і прислівники: ὀρου, ἔρἵθεν, ὀροι, ὀρωј, ὀρV та ін. вживаються тільки тоді, коли визначається цілий клас предметів.

У відносному реченні, яке визначає назву одиничного предмета або декількох одиничних предметів, що не є цілим класом, зберігається той же час і спосіб, який був би в ньому, якби воно було незалежним: здебільшого індикатив. Заперечення в таких реченнях – οὔ. Вони називаються властивими відносними реченнями [10].

Відносні підрядні речення можуть виражати причину, наслідок, мету, умову (невластиві відносні речення).

1. У реченнях відносно-наслідкових вживаються способи речень головних, звичайно індикатив, а *Indicativus futuri* – для позначення того, що має або може настати.

У відносно-наслідкових реченнях зустрічається також оптатив з *ἔn* та історичний час з *ἔn*. Як синонімічний варіант вживається *Participium futuri*.

2. У реченнях відносно-причинових вживаються способи речень головних, звичайно *Indicativus* (заперечення οὔ).

3. У відносних реченнях мети ставиться *Indicativus futuri* після головних та історичних часів (заперечення m»). Як синонімічний варіант вживається *Participium futuri* сам або з *ἄј*.

4. У реченнях відносно-умовних вживаються часи і способи умовних речень (заперечення m»), тоді ставиться ὀј, ὀstij з *Indic. (m.m. realis* або *irrealis)* замість *e,, tij* з *Indic.*, ὀј *ἔn* (ὀstij *ἔn.*) з *Con.* замість *™ἔn tij* з *Con.*; ὀј (ὀstij) з *Optat* замість *e,, tij* з *Optat*.

Відносний займенник має часто відмінок іменника, до якого він належить (асиміляція відносного займенника). З асиміляцією відносного займенника іноді поєднується асиміляція імені-присудка.

Іноді відбувається зворотнє уподібнення: іменник або займенник головного речення приймає відмінок відносного займенника, який слідує безпосередньо за ним (*assimilatio inversa*).

Так само уподібнюється і вказівний прислівник, який означає перебування де-небудь, наступному відносному прислівнику.

У діалозі Платона "Критон" підрядні відносні (означальні) речення нараховують 43 приклади.

Серед розглянутих прикладів лише 16 речень є прикладами властивих відносних речень, решта відносних речень мають різноманітні відтінки: умови, причини, мети, наслідку.

1. Властиві відносні речення (16 прикладів) (43с, 44а, 45b, 45с, 46b, 46с, 46d, 47d, 47е, 48b, 50b, 51а, 51с, 52а, 52е, 54с), напр.:

давньогр.

'Agghl...an fšrwn calep»n, .. ¿n [™]gè... barŪtat' "n [™]nšgkaimi
(Опат. аор. з "n)

новогр.

... fšrwn... t¿n Đpo...an... ½qelon(Імперф. інд.)...
...я несу погану звістку... яку... мені важко перенести. (43с)

давньогр.

tekma...romai d□ æk tinoj [™]xupn...ou, x [™]èraka(Перф. інд.)...

новогр.

Sumpera...nw... æk tinoj Ñne...rou, tŌ Đpo<on æcw †dei(Перф. інд.)...
Я роблю висновок з якогось сновидіння, яке я побачив... (44а)

давньогр.

...toŪtwn tŌn lŌgon çnalabo...men, Ōn sÝ lšgeij (През. інд.)...

новогр.

...°qšlomen çnalɤbei..., Ōn sÝ lšgeij (През. інд.)...
...ми повернемось до того, що ти говорив... (46с)

давньогр.

...diafçeroàmen [™]ke<no..., Ō... bšltion ™g...gneto (Імперф. інд.)...

новогр.

...q| diafçe...rwmn [™]ke<no..., Ōper... ™g...neto (Імперф. інд.)...
...знищимо те, що... стає кращим... (47d).

давньогр.

...ošte Lakeda...mona prohroà oŪte Kr»thn, šj... fÊj (През. інд.) eŪnome<sqai...

новогр.

proet...maj... t|j Đpo...aj... lšgeij (През. інд.)...
...ти не надавав перевагу ані Лакедемону, ані Криту, таким добре впорядкованим, як ти говориш... (52е).

Як показують приклади, в давньогрецькому підрядному реченні можуть вживатись Indicativus praesentis (5), imperfecti (5), Indicativus perfecti (2), Coniunctivus aoristi з ¿n (2) (Coniunctivus prospectivus), Infinitivus praesentis / aoristi (1/1), Optativus aoristi з ¿n (Optativus potentialis) для позначення назви одного або декількох одиничних предметів, при цьому переважає спосіб дійсності.

У новогрецькому перекладі у властивих відносних реченнях сполучник Ōj в більшості випадків замінюється на Đpo...oj, рідше на Ōstij, або залишається без змін. Часи та способи аналогічні давньогрецькій мові. В головному реченні вживається Indicativus praesentis, imperfecti, в підрядному, як правило, також Indicativus praesentis, imperfecti, зрідка perfecti, але в підрядному реченні давньогрецький Optativus може замінюватися на Indicativus (43с).

2. Відносно-умовні речення (13 прикладів) (44a, 44d, 45c1, 45c2, 45d, 47b1, 47b2, 49a, 51b1, 51b2, 51d, 52a).

3 чотирьох модусів умовних речень в "Критоні" реалізуються лише modus eventualis (10 прикладів) та modus potentialis (3 приклади).

а) *modus eventualis* (44a, 44d, 45c2, 47b1, 47b2, 49a, 51b1, 51b2, 51d, 52d), напр.:

давньогр.

tí... Østera...v de< (През. інд.) ме φρογν»skein... î "n ælqñ
(Кон. з "n) tō plo...on.

новогр.

pršpei (През. інд.) n| φρογνw... kaq' çn ælqV (Кон. з "n)...

Слід, щоб я помер на наступний день після того, як прибуде корабель... (44a)

давньогр.

...o„c»sei... ó ti "n tŭcwsí (Кон. з "n), toàto prfxousí
(Футур. інд.).

новогр.

...q|™gkatal...pVj (Кон. з "n)..
"n).., Đpo...a tŭch toŷj tŭcV... q| æcousí (Футур. інд.):

...твоя провина, що вони це будуть робити, як вийде.(45c2).

давньогр.

...peirî (През. інд.) φpokr...nesqai tō ™rwtèmenon, î "n mflista oþh (Оп. з "n).

новогр.

...prospŷqei (През. інд.) n| φpokr...nhsai... ópwj "n... ™gkr...nVj
(Кон. з "n).

...намагайся відповісти на запитання те, що ти насправді думаєш.(49a)

Як бачимо, в аподосис у більшості випадків вживається Indicativus praesentis (7), Indicativus futuri (1), Infinitivus praesentis (2). **Особливістю вживання modus eventualis в умовно-відносних реченнях у Платона є те, що в головних реченнях замість звичайного в таких випадках Indicativus futuri вживається переважно Indicativus praesentis, який в аттичному діалекті зазвичай вживається дуже рідко.**

В протасис вживається Coniunctivus praesentis (7) / aoristi (3) (prospectivus) згідно правила.

При перекладі новогрецькою у відносних реченнях з відтінком умови в modus eventualis відносний займенник ój замінюється на óstij або Đpo...oj.

У головному реченні аналогічно давньогрецькій вживається, як правило, Indicativus praesentis, також futuri, але трапляється і Coniunctivus aoristi. В підрядному реченні Coniunctivus з ŷn може замінюватись на Coniunctivus без ŷn, форми Indicativus praesentis, imperfecti зберігаються (47b1).

Іноді сполучник ój замінюється на ópwj (47b2, 49a) і на українську мову такі відносні речення перекладаються реченнями порівняльними або додатковими (47b2).

Це явище, можливо, можна пояснити тим, що первинним значенням відносного сполучника ój було саме порівняльне.

б) *modus potentialis* (45c1, 45d, 52cd), напр.:

давньогр.

...toiaàta speŭdeij (През. інд.),... ðper "n... of™cqro... sou
speŭdaien (Оп. з "n)...

новогр.

...™pispēdeij (През. інд.)... ,ðtina ½qelon (Імперф. інд.) ™pispēŷsei ...

...ти добиваєшся того ж, чого могли добитись і добились твої вороги... (45с)
давньогр.

prftteij (През.інд.)... per n doúloj... prfxeien (Оп.т. з "n)...
новогр.

prftteij (През.інд.)... stina... zele (Імперф. інд.) prfxei...
ти чиниш так, як міг би вчинити... раб... (52cd)

Слід зазначити, що у Платона в аподосис вживається тільки Indicativus praesentis (3) замість Optativus, в протасис вживається Optativus praesentis (1) / aoristi (2) з ἔν (за правилом без ἔν).

У новогрецькому тексті в даному виді речень в обидвох засвідчених випадках відносний займенник ὅσπερ у формі ὅτι замінюється на ὅτι (від ὅστις).

У головному реченні аналогічно до давньогрецької вживається Indicativus praesentis, а в підрядному давньогрецький Optativus з ἔν замінюється на Indicativus imperfecti. (52cd)

3. Відносно-причинові речення (9 прикладів) (44b, 44с, 45b, 45е, 46b, 50a, 50d, 52е, 53b), напр.:

давньогр.

...pollo<j dōxw (Футур. інд.), οἷο ἴσμεν καὶ σὺ μὲν σαφίης ἴσασιν (През. інд.), ἄξ...

новогр.

...q| fanî (Футур. інд.), ottinej... gnwr...zousin (През. інд.)...
...багатьом, які мене знають недостатньо, я видамся таким, що... (44b).

давньогр.

of g|r ἴπικῆσται, ὄν... ἔξιον (През. інд.) front...zein, ἴγ»sontai (Футур. інд.)...

новогр.

of ἔριστοι, περὶ τὴν ἐρο...ων... ἔχ...zei (През. інд.)... q| nom...zwsin (Футур. інд.)...

Але найкращі, про думку яких потрібно турбуватись, будуть думати... (44с).

давньогр.

...m»te ð ælegej (Імперф. інд.)... dusceršj soi genšsqw (Імперат. аор.)...

новогр.

... m»te ð, ti ælegej (Імперф. інд.)... μὲν σὺ duskoleúsV (Кон. аор.)...
...не переживай через те, що ти говорив... (45b).

давньогр.

...diapefeugšnai (Перф.інд.)
ἴμῳ doke<n, ottinej se oÛc... ἴsēsamen (Аор. інд.)
oÛdš sÝ sautōn...

новогр.

...fa...nhtai óti ... æcei diafúgei (Перф.інд.), ottinej dñ... ἴsēsamen (Аор. інд.)...

... здається, що ми відступили, бо ані ми тебе не врятували, ані ти сам себе... (46a).

давньогр.

καὶ ἴμῳ mmšnomen (През.інд.) οἷj æmolog»samen (Аор. інд.)
dika...oij oásin ἄ οÛ;

новогр.

καὶ ἴμῳ mmšnomen (През.інд.) e,,j ósa çmolog»samen (Аор. інд.)

Ми залишаємося при тому, що визнали справедливим. (50a)

У даному прикладі відбувається асиміляція відносного займенника до іменника, до якого він належить; асимілюється також й ім'я-присудок.

В цьому виді підрядних речень переважно, вживається *Indicativus praesentis* (2) / *aoristi* (3) / *imperfecti* (2), тобто способи головних речень.

У новогрецькій мові даного періоду в цьому виді речень відносний сполучник $\acute{\omicron}\acute{\jmath}$ поступається місцем сполучникам $\acute{\omicron}\text{per}$ та $\text{pro}...oj$.

У головному реченні вживається, як правило, *Indicativus futuri*, також *praesentis*, *perfecti* аналогічно давньогрецькій, *Coniunctivus aoristi* (*Coniunctivus imperativus*) цілком слушно замінює собою давньогрецький *Imperativus*. (45b)

В підрядному реченні вживається *Indicativus* (*praesentis*, *imperfecti*, *aoristi*). (50d)

4. Відносно-наслідкові речення (2 приклади) (46b, 53d), напр.:

давньогр.

... $\epsilon\acute{\iota}\tau\omicron\iota\omicron\grave{\alpha}\tau\omicron\jmath$, $\acute{\omicron}\acute{\omicron}\acute{\omicron}\acute{\omicron}\acute{\omicron}$ (През. інд.) $m\eta\delta\epsilon\nu\acute{\alpha}$ $\forall\lambda\lambda\omega$ $\underline{\text{pe}...q\epsilon\sigma\acute{\alpha}\iota}$ (През. інд.)...

новогр.

... $\underline{\text{e}...mai}$ (През. інд.) $\tau\omicron\iota\omicron\omicron\grave{\alpha}\tau\omicron\jmath$, $\text{pro}...oj$... $\underline{n\acute{\iota}}$ $\underline{\text{pe}...q\omega\mu\alpha\iota}$ (През. кон.)...

...я завжди такий, що не здатен керуватись нічим іншим... (46b).

давньогр.

... $\omicron\tilde{\upsilon}\delta\epsilon\acute{\alpha}\jmath$, $\acute{\omicron}\jmath$ $\text{re} <$ (Футур. інд.)...

новогр.

... $\omicron\tilde{\upsilon}\delta\epsilon\acute{\alpha}\jmath$, $\acute{\omicron}\text{stij}$ $q\acute{\iota}$... $\underline{\text{e}...p\upsilon}$ (Футур. кон.);

...немає нікого, хто б сказав... (53d).

Як видно з цих прикладів, в головних реченнях присудок пропущений, але легко відновлюється з контексту (*Indicativus praesentis* дієслова "бути" в різних особах), в підрядних реченнях вживається *Indicativus futuri* (1) за правилом для позначення того, що має або може настати та *Indicativus praesentis* (1).

У новогрецькому перекладі даного підвиду в головному реченні аналогічно давньогрецькій вживається *Indicativus praesentis*, а в підрядному – *Indicativus futuri*. Форма інфінітива виражається за допомогою частки na з кон'юнктивом. (46b).

5. Відносні речення з відтінком мети (2 приклади) (45a, 45c), напр.:

давньогр.

... $\omicron\tilde{\upsilon}\delta\acute{\iota}$... $\tau' \epsilon\text{rg}\acute{\gamma}\text{rion}$ $\text{st}\acute{\iota}\text{n}$ (През. інд.), $\acute{\omicron}$ $q\acute{\sigma}\lambda\omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}$ (През. інд.) $\text{s}\acute{\iota}\text{sai}$...

новогр.

... $\underline{\text{e}...nai}$ (През. інд.)... otina $q\acute{\sigma}\lambda\omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}$ (През. інд.)...

...не треба... грошей, щоб вони... хотіли тебе врятувати... (45a)

давньогр.

... $\underline{\text{e}...s\acute{\alpha}\text{n}}$

(През. інд.) $\text{mo}^{\acute{\alpha}}$ $\text{ke} <$ $x\acute{\sigma}\text{noi}$, $\acute{\omicron}\text{t}$... se $\underline{\text{per}^{\acute{\alpha}} \text{pollo}\acute{\alpha} \text{poi}\text{»sontai}}$ (Футур. інд.)...

новогр.

... $\underline{\text{p}...rcousin}$ (През. інд.)... $\underline{\text{ot}...tinej}$... $\underline{q\acute{\iota}}$... $\underline{\text{peripoi}\acute{\iota}\text{ntai}}$ (Футур. кон.)...

...там в мене є друзі, які будуть тебе високо цінувати... (45c).

В головному реченні вживається головний час – *Indicativus praesentis* (2), після якого в підрядному реченні вживається *Indicativus futuri* (1) згідно з правилом та *Indicativus praesentis* (1) всупереч правилу.

При перекладі на новогрецьку мову у відносних реченнях з відтінком мети відносний сполучник $\acute{\omicron}\acute{\jmath}$ поступається місцем $\acute{\omicron}\text{stij}$. Часи та способи цього виду підрядних речень

аналогічні давньогрецькій (в головному реченні – Indicativus praesentis, в підрядному реченні – Indicativus praesentis, futuri). (45a)

Українською мовою складнопідрядні речення з підрядними означальними перекладаються декількома способами.

В переважній більшості випадків цьому виду речень відповідають в українській мові речення з підрядними означальними:

...pollo<j dōxw, o% [™]m□ ka^ s□ m¼ safîj †sasin, æj... –
...багатьом, які мене знають недостатньо, я видамся таким, що... (44b)

Вони належать до тієї групи складних синтаксичних конструкцій, яким властиве прислівне підпорядкування підрядного речення, тобто граматична залежність його не від усього головного речення, але лише від окремого слова або словосполучення в його складі. Синтаксична функція підрядного означального речення полягає в тому, що воно, маючи загальні внутрішньо-синтаксичні ознаки підрядної синтаксичної конструкції, є одним із важливих засобів вираження атрибутивних відношень.

Атрибутивні відношення можуть виражатись також за допомогою розгалуженої і багатофункціональної системи різнотипних безприйменникових і прийменникових словосполучень у межах простого речення. Проте не всі можливі ознаки можуть виражатись за допомогою цих засобів, формальний вияв яких обмежується різнотипними щодо своєї будови словосполученнями. [12].

Неможливість вираження ознак у межах простого речення поширюється насамперед на такі випадки, коли в характері виявлення відповідної ознаки, в її конкретній семантиці важлива роль відводиться дії або станові.

Проміжною ланкою між атрибутивним словосполученням і складнопідрядним реченням є дієприкметниковий зворот, що виступає як синтаксичний синонім підрядного означального речення і, отже, відіграє відповідну роль у вираженні атрибутивних зв'язків:

...oste Lakeda...mona prohroà oÛte Kr>thn, §j... fÊj eÛnome<sqa
i... –
...ти не надавав перевагу ані Лакедемону, ані Криту, таким добре впорядкованим, як ти говориш... (52e).

Проте специфіка дієприкметників сучасної української літературної мови накладає обмеження на можливості вільного синтаксичного перетворення складнопідрядного речення з підрядним означальним у просте речення, ускладнене дієприкметниковим зворотом.

Також залежності від супровідних значень підрядні відносні речення можуть перекладатись:

а) відносно-умовні речення – підрядними умовними, напр.:

[™]peid|n... †dV t| [™]n tí pðlei prf̄gmata ka^ ¹m©j toŷj nðmouj,
ú "n m¼
çrřskwmen ¹me<j, [™]xe<nai çpiřnai... –
...після того, як він... познайомиться з державними справами і з нами, Законами, якщо ми йому не подобаємось, може відійти... (51d).

– а також підрядними додатковими або порівняльними, напр.:

...praktřon... î "n tù [™]n^ dokÍ tù [™]pistftV ka^ [™]pa...onti... –
слід робити..., як личить одному, який цим займається і розуміється на тому...
(47b).

– та часу, напр.:

tÍ... Østera...v de< me çpoqn>skein... î "n ælqh tÕ plo...on. –
Слід, щоб я помер на наступний день після того, як прибуде корабель... (44a).

б) відносні речення мети – підрядними мети, напр.:

...oÛd□... t'çrgÛrion [™]stin, Ó qřlousi sîsa.... –

...не треба... грошей, щоб вони... хотіли тебе врятувати... (45a).

с) відносні речення причини - підрядними причини, напр.:

...diaprefeugšnai

¹m©j doke<n, ottinej se oÛc...™sèsamen oÛdš sÝ sautÒn... -

... здається, що ми відступили, бо ані ми тебе не врятували, ані ти сам себе... (46a).

Отже, складнопідрядні речення з підрядними відносними (означальними) перекладаються українською мовою або відповідним видом складнопідрядних речень, або обставинними реченнями (додатковими, мети, умови, причини) відповідно до їх супровідних значень в мові оригіналу.

Як показує проведене дослідження, характер підрядних відносних речень новогрецького перекладу суттєво не відрізняється від грецького оригіналу. В переважній більшості випадків спостерігається збіг з давньогрецьким текстом або його явний вплив.

Разом з активізацією тих самих синтаксичних засобів відбувається часткова консервація деяких з них або їх модифікація.

Високий ступінь подібності, з одного боку, є свідченням свідомої орієнтації на давньогрецькі зразки, що зайвий раз демонструє силу архаїзуючих тенденцій грецької мови і важливість вивчення її давньогрецького стану: давньогрецька мова ніколи не усвідомлювалась носіями грецької мови як інша мова (навіть при наявності перекладів з давньогрецької на новогрецьку). З другого боку – свідчить про дослівний переклад, який в деякі періоди доводився до крайності.

В українському перекладі підрядних відносних (означальних) речень спостерігається майже повний паралелізм форм. Незважаючи на певні розходження, явно прослідковується підпорядкування грецькому оригіналу, однак це наближення не є рабською копією.

Структурна еквівалентність речень – явище не випадкове. Грецька культура здавна була компонентом культури слов'ян, а вживання ідентичних мовних форм з одного боку свідчить про подібність мовних картин світу, з іншого – про неперервність усної та письмової традиції і історії грецької мови та історичну обумовленість письмовими та усними контактами народів.

1. *Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой и др. М., 1990. С.239.*
2. *Ярцева В.Н. Методы сопоставительного изучения языков. М., 1988. С.13.*
3. *Клименко Н. Лексические, синтаксические и фразеологические параллелизмы в новогреческом и восточнославянских языках / Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. К., 2000. С. 44.*
4. *Лосев А.Ф. Языковая структура. М., 1983.*
5. *Krüger K. Griechische Sprachlehre für Schulen. Leipzig, 1875.*
6. *Schwyzler E., Debrunner A. Syntax und syntaktische Stilistik (Bd. II der "Griechische Grammatik". München, 1950. С.635.*
7. *Kühner R., Gerth V. Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. Bd. II: Satzlehre. Hannover, 1966. С.412*
8. *Moser A. The interaction of lexical and grammatical aspect in Greek. Philippaki Warburton, 1994. С.137-144.*
9. *Kuriakòpouloj D. Ep...tomon suntaktikÒn thj ellhnik»j glèsshj. -en Aq»naij, 1925, стор. 65-70.*
10. *Оліщук Р. Грецька мова. Синтаксис. Львів, 1996. С. 34-36.*
11. *Flèroj A. IstorikÒ kai sugkritikÒ suntaktikÒ arca...aj, nšaj ellhnik»j kai latinik»j. - Aq»na, 1988, стор. 281.*
12. *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Під ред. І.К. Білодіда. К., 1972. Т. 3. С. 310, 322.*
13. *Таривердиева М.А. От латинской грамматики к латинским текстам (Латинские предложения: форма и смысл). М., 1997. С. 118.*
14. *Соболевский С.И. Древне-греческий язык. М., 1948.*
15. *Славянская М.Н. Учебное пособие по древнегреческому языку. М., 1988.*
16. *Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь. М., 1991.*
17. *Платон. Діалоги / Під ред. У.В. Головач. К., 1995.*
18. *Сальнова А.В. Греческо-русский и русско-греческий словарь. М., 1998.*
19. *Шантрэн П. Историческая морфология греческого языка. М., 1953.*
20. *Delbrück Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Leipzig, 1900.*

21. Koupitèrhj P. Plétwnoj Kr...twn. -Aq»nhsi, 1879. 22. Mpampinièthj G. Sunoptik» istor...a t»j ellhnik»j glèssaj. Aq»na, 1998.

І.М. Попадюк

Національний університет “Львівська політехніка”

ЗНАЧЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

© Попадюк І.М., 2001

Розглянуто значення фразових дієслів, які часто вживаються замість відповідних простих дієслів, а також ряд визначень терміну “Фразове дієслово”, поданих різними вченими. Зроблено спробу проаналізувати значення його компонентів.

The object of our attention in the present paper is the meaning of phrasal verbs, which are frequently used in place of corresponding simple verbs. Definitions of a phrasal verb given by different scientists have been considered. There is an attempt to analyse the meaning of its components.

За дослідженнями вчених (А.Кеннеді, Дж.Поуві, Гурський С.О.) роль та вживання фразових дієслів (ФД) в англійській мові значно зросли за останні кілька десятиріч. Нові словосполучення виникають, поширюються та реєструються в спеціальних тлумачних словниках фразових дієслів. Деякі фразові дієслова витісняють “прості” дієслова на другий план. При порівнянні фразових дієслів з їх однослівними еквівалентами виявляємо відмінність у їх значенні та вживанні. Однослівні синоніми є офіційними за стилем і їх вживання видається недоречним у багатьох контекстах. Отже, питання: використовувати чи не використовувати ФД у мовленні більше не стоїть. Питання полягає у їх належному вживанні та правильному розумінні.

Різні автори дають різні тлумачення поняття “фразове дієслово”. Під фразовим дієсловом розуміють сполучення з прислівниковою або прийменниковою часткою (іноді з двома), яке становить єдине семантичне та синтаксичне ціле [4]. Фразове дієслово утворене одним із таких сполучень: дієслово + прислівник, дієслово + прийменник, дієслово + прислівник + прийменник [5]. Фразові дієслова утворюються додаванням прислівника чи прийменника до дієслова з метою створення нових значень [3].

Чи можна погодитися з думкою вищезгаданих авторів стосовно назви компонентів ФД? Першим компонентом сполучення є дієслово, яке виражає дію, стверджує чи проголошує щось. Другий компонент називається по-різному: adverbs, prepositional adverbs, prepositions, adverbial particles, postpositional verbal prefixes, але водночас – поверхнево. Навіть сама назва “прийменник” (англ. preposition) вказує на те, що цей компонент мав би займати місце не “після” (англ. post), а “до” (англ. pre) основного компонента. Прийменник (англ. preposition) означає певні відносини між об’єктивно існуючими речами об’єктивного світу, на противагу самим речам, діям, властивостям: children in the school, people at the tram stop, get into a building.

По своїй суті другий компонент (away, down, in, up,) буде мати властивості прислівника чи прийменника, але в комбінації з дієсловом ці функції втрачаються. У випадку ФД будемо називати другі компоненти – постпозиціями, що надають семантичного підсилення до смислу дієслова.

Розглянемо такі речення:

e.g.1. My car started rolling down the hill.